OZOD SHARAFIDDINOV ADABIY-TANQIDIY MEROSIDA HAQGO‘YLIK TAMOYILI VA MILLIY UYG‘ONISH G‘OYASI

Tursunova Nilufar Abror qizi

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekiston Qahramoni, adabiyotshunos, tanqidchi va tarjimon Ozod Sharafiddinovning hayot yo‘li hamda ijodiy merosi tahlil qilinadi. Olimning XX asrning 50–60-yillaridagi qolipga tushgan, madhiyabozlikka asoslangan adabiy tanqidchilikka qarshi chiqib, badiiy asarni mafkuraviy mezonlar bilan emas, balki uning estetik va insoniy mohiyatiga qarab baholash tamoyilini ilgari surgani yoritiladi. “Zamon. Qalb. Poeziya”, “Talant – xalq mulki”, “Ijodni anglash baxti” kabi asarlari, jadid adiblari merosini qayta tiklash yo‘lidagi xizmatlari, tarjimonlik faoliyati va “Jahon adabiyoti” jurnalini tashkil etishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, olimning og‘ir xastalikka qaramay ijodni davom ettirgani uning ma’naviy matonati namunasi sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: Ozod Sharafiddinov, adabiy tanqid, haqgo‘ylik, madhiyabozlik, jadid adabiyoti, badiiy tarjima, “Jahon adabiyoti” jurnali, milliy uyg‘onish, adabiyotshunoslik.

Adabiyot millatning ma’naviy ko‘zgusidir: unda xalqning orzu-intilishlari, dardi va o‘zligi aks etadi. Biroq bu ko‘zguni soxtalik g‘uboridan tozalab, haqiqatni ochiq ko‘rsata oladigan jasoratli shaxslar har bir davrda ham topilavermaydi. XX asr o‘zbek adabiy-ilmiy tafakkuri tarixida shunday shaxslardan biri – O‘zbekiston Qahramoni Ozod Sharafiddinovdir. Uning nomi o‘zbek so‘zining erkinligi, adabiy tanqidning haqgo‘yligi va milliy uyg‘onish g‘oyasi bilan chambarchas bog‘lanib qolgan.

Ozod Sharafiddinov adabiyotga she’r yoki roman muallifi sifatida emas, balki adabiy jarayonni xolis baholovchi munaqqid sifatida kirib keldi. U yaxshi asarlarning yutuqlarini ko‘rsatish bilan birga, hatto taniqli adiblarning zaif asarlaridagi kamchiliklarni ham ochiq aytishdan qo‘rqmadi. Ushbu maqolaning maqsadi olimning hayoti va ijodiy faoliyatini tahlil qilib, uning adabiy tanqid, jadid merosini tiklash, badiiy tarjima va adabiy-tashkiliy sohalardagi xizmatlarini yoritishdan iborat.

Ozod Sharafiddinov 1929-yil 1-martda Qo‘qon yaqinidagi Oxunqaynar qishlog‘ida tavallud topgan. U Toshkentdagi 14-maktabni, so‘ngra O‘rta Osiyo davlat universiteti (hozirgi O‘zbekiston Milliy universiteti) filologiya fakultetini tamomlagan. Moskvada aspiranturada tahsil olib, 1955-yilda filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini qo‘lga kiritgan. Shu tariqa u keng ilmiy tayyorgarlik bilan o‘zbek adabiyotshunosligiga kirib keldi.

Olim adabiy tanqidga kirib kelgan 1950–60-yillar o‘zbek adabiyotida qolipga tushgan tafakkur va soxta madhiyabozlik avj olgan davr edi. O‘sha paytda tanqidchilik asosan asarni haddan ziyod maqtash yoki asossiz qoralashdan iborat bo‘lib qolgan edi. Yosh munaqqid ana shu an’anani sindirib, asarlarni mafkuraviy qoliplar asosida emas, balki ularning badiiy va insoniy mazmuniga qarab tahlil qila boshladi.

Uning 1962-yilda chop etilgan “Zamon. Qalb. Poeziya” kitobi adabiy jamoatchilik uchun kutilmagan yangilik bo‘ldi. Muallif bu asarida she’riyat shunchaki qog‘ozga tushirilgan so‘zlar yig‘indisi emas, balki inson dardi, ruhiy iztiroblari va qalb kechinmalarining badiiy ifodasi ekanini asoslab berdi. Bu qarash adabiyotda yangi izlanishlarga turtki bo‘ldi.

“Talant – xalq mulki” to‘plamida ham olim haqgo‘ylik tamoyiliga sodiq qoldi. U haqiqiy iste’dodni buyurtma asosida yaratib bo‘lmasligini, iste’dod xalqning ma’naviy boyligi va kamoloti ekanini ochiq ta’kidladi. Ozod Sharafiddinovning tahlil uslubi o‘tkirligi va soxtalikdan yiroqligi bilan ajralib turardi. Aynan mana shu mardlik va to‘g‘riso‘zlik uni oddiy adabiyotshunos emas, balki adabiyotning vijdoni darajasiga ko‘tardi.

Sovet davrida Fitrat, Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy kabi adiblar “xalq dushmani” sifatida qatag‘on qilingan, ularning asarlarini o‘qish ham taqiqlangan edi. Bu adiblarning nomini oqlashga urinish jiddiy xavf bilan bog‘liq bo‘lgan bir paytda Ozod Sharafiddinov birinchilardan bo‘lib jadidlarning vatanparvar, xalq ma’rifati yo‘lida jonini fido qilgan ziyolilar ekanini asoslashga kirishdi. Olim o‘zining avvalgi qarashlarida sovet mafkurasi

ta’sirida adashganini ochiq tan olib, haqiqiy milliy qahramonlar kimligini ko‘rsatib berdi. O‘z xatosini e’tirof eta olish ham olimning ilmiy halolligi va ma’naviy jasoratining yorqin ifodasidir.

Ozod Sharafiddinov serqirra ijodkor sifatida badiiy tarjima sohasida ham samarali faoliyat olib bordi. U jahon adabiyotining qator namunalarini, jumladan, F.Sagan, V.Voynovich, P.Koelo, E.Sevela asarlarini o‘zbek tiliga o‘girdi. Tarjimalari orqali olim ona tilimizning imkoniyatlari naqadar keng ekanini, jahon adabiyotining falsafiy teran asarlarini o‘zbek tilida ham go‘zal talqin etish mumkinligini isbotladi.

Mustaqillik yillarida, 1997-yilda olimning tashabbusi bilan “Jahon adabiyoti” jurnali ta’sis etildi va u jurnalning birinchi bosh muharriri bo‘ldi. Bu jurnal orqali minglab kitobxonlar, ayniqsa, yoshlar jahon adabiyotining eng sara namunalari bilan ona tilida tanishish imkoniga ega bo‘ldi. Jurnal bugungi kunda ham o‘zbek kitobxonining dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Olimning ilmiy va jamoatchilik faoliyati yuksak baholanib, 2002-yilda unga “O‘zbekiston Qahramoni” unvoni berildi.

1990-yillarning o‘rtalaridan boshlab Ozod Sharafiddinov og‘ir xastalik – qandli diabetga chalindi. Kasallik yillar davomida og‘ir kechdi, uning asoratlari tufayli olim jiddiy jismoniy qiyinchiliklarga duch keldi. Shunga qaramay, u ijodni to‘xtatmadi: “Jahon adabiyoti” jurnalini oyoqqa turg‘azdi, ko‘plab maqolalar yozdi, 2004-yilda esa ijodining cho‘qqisi sifatida baholanadigan “Ijodni anglash baxti” kitobini nashr ettirdi. Ozod Sharafiddinov 2005-yil oktyabr oyida, 76 yoshida Toshkent shahrida vafot etdi. Uning butun hayoti ilm va adabiyotga xizmat qilishga bag‘ishlangan edi.

O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, Ozod Sharafiddinov o‘zbek adabiy tanqidchiligida mafkuraviy madhiyabozlikdan voz kechib, asarni badiiy-estetik va insoniy mohiyatiga ko‘ra baholash tamoyilini qaror toptirgan olimdir. Uning “Zamon. Qalb. Poeziya”, “Talant – xalq mulki”, “Ijodni anglash baxti” kabi asarlari adabiy tanqidda haqgo‘ylik mezonini belgilab berdi. Olim qatag‘on qilingan jadid adiblari merosini qayta tiklashda jasorat namunasini ko‘rsatdi, tarjimalari va “Jahon adabiyoti” jurnali orqali

o‘zbek kitobxonini jahon adabiyoti bilan yaqinlashtirdi. Og‘ir xastalikka qaramay ijodni davom ettirgani esa uning matonati va e’tiqodga sodiqligidan dalolatdir. Ozod Sharafiddinovning ilmiy-ijodiy merosi bugungi kunda ham adabiyotshunoslar va yosh avlod uchun ma’naviy-ilmiy manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sharafiddinov O. Zamon. Qalb. Poeziya. – Toshkent, 1962.

2. Sharafiddinov O. Talant – xalq mulki. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.

3. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Sharq, 2004.

4. Ozod Sharafiddinov zamondoshlari xotirasida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2007.

5. Karimov B. Chin ma’nodagi fidoyi // Ozod Sharafiddinov zamondoshlari xotirasida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2007.

6. Oripov A. Yuksakka chorlovchi e’tiqod // Ozod Sharafiddinov zamondoshlari xotirasida. – Toshkent: O‘zbekiston, 2007.

7. Hamrayeva H. Ozod Sharafiddinov publitsistikasining tili va uslubi: Filol. fan. nomz. ... diss. – Toshkent, 2009.

8. Ozod Sharafiddinov (1929–2005) // ziyouz.com. URL: https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/o-zbek-ziyolilari/ozod-sharafiddinov-1929-2005

9. Sharafiddinov Ozod // akademiklar.uz. URL: https://akademiklar.uz/sharafiddinov-ozod